

Oponentní posudek na magisterskou práci *Vedecké kategórie a klasifikácia ľudí. Historizovaná analýza jako metodologický nástroj pro filozofiu vied o človeku?* od Bc. Kornélie Smieškové

Téma a teze

Kornélia Smiešková (dále autorka) se ve své práci zaměřila na Hackingův obrat „making up people“. Ian Hacking tímto obratem uchopuje souvislost mezi klasifikací, vznikem klasifikovaného a vědění o této klasifikaci. Zevrubně se věnuje především Hackingově tezi, že klasifikací či formulováním nových, např. psychiatrických onemocnění, vznikají nové typy lidí. Ukazuje, že Hacking tím nemíní jen to, že se vytvoří např. skupina „autistů“; stěžejní pro ni rovněž je, že tato klasifikace zpětně působí na klasifikované, takže se oni sami ve světle této kategorie „vytvářejí“ (tzv. looping effect). Existují tedy kategorie, které vytvářejí jedince, jež pod ně spadají. Podstatnou část práce tvoří autorčino pojednání o genezi Hackingova myšlení, které vyvěrá ze tří zdrojů: z vlivů analytické filosofie (sem vstupuje především Austinova filosofie), z Foucaultovy genealogie a archeologie, ale rovněž z Lockovy tzv. „epistemologické hygieny“, čímž autorka spolu s Hackingem míní pozornost vůči genezi pojmů, jejich užívání i jejich důsledků. V hlavní závěrečné části ilustruje na fenoménu mnohočetné poruchy osobnosti (podle aktuální klasifikace „disociativní porucha“), co Hackingův přístup konkrétně znamená.

Zhodnocení

Práce se vyznačuje řadou kladů. Téma je skvělé: je výsostně filosofické především tím, že filosofii překračuje. Nesamozřejmá je rovněž skutečnost, že si autorka vybrala podnětného myslitele, který je v českém prostředí málo známý, vlastně si nejsem vědoma toho, že by se jím zevrubně nějaký pedagog ÚFaRu vůbec zabýval. Autorka pojednává o Hackingově teorii v podrobném výkladu, který zdařile vztahuje ke třem myslitelům odlišných tradic: k Lockovi, Austinovi (a jeho prostřednictvím k analytické filosofii) a Foucaultovi (a potažmo k francouzské filosofii vědy). Přitom prokazuje schopnost zhodnotit Hackingův vztah k daným myslitelům, čímž dosvědčuje, že se suverénně pohybuje v odlišných žánrech filosofie i obdobích.

Mezi slabiny patří repetitivnost. Čtenář se znovu a znovu dozvídá, co je „making up people“ a co jsou hlavní rysy Hackingova postupu: opakovaně je vykládáno, že se jednotlivé pojmy sledují v jejich genezi a v jejich kontextu, a to jak vědeckém, tak sociálním, a že kategorie vytvářejí lidi, kteří se následně podle kategorií, do nichž spadají, chovají. Repetitivnost jsem vnímala jako tak markantní, že se mi skoro zdálo, že se práce v některých pasážích „nehýbala z místa“.

S tímto rysem kontrastuje to, že mnohé podstatné aspekty autorka nerozvádí ani nezmiňuje. Např. se zabývá vznikem mnohočetné poruchy osobnosti, aniž by vysvětlila, o co jde. Znalost tak samozřejmého *psychiatrického* pojmu je třeba ve *filosofické* práci objasnit, nikoliv se spoléhat na čtenářovy intuice. S podstatnými vypuštěními se setkáváme rovněž v případě samozřejmého obratu „věd o paměti“. Čtenář se nedozvídá, co to je za vědy a jak se k danému problému vztahují. Rovněž stěžejní pojem „paměti“ není definován, a čtenář tak tápe, co má autorka na mysli. S ohledem na výchozího filosofa by mohla minit koncepty kulturní paměti, v kontextu psychických traumat však spíše osobní paměť. Sám autor nicméně do svých úvah zapojuje i výzkumy v neurovědách, jak autorka nepochybně ví, a paměť tak má i tělesný rozměr. Autorka však rovněž hovoří o „paměti konceptu“. Neříká však, co si pod tak samozřejmým obratem představí. Není to pouze efektní spojení? Nechce se říct jen, že lidé sdílí minulost tohoto pojmu? Jako zůstávají neosvětleny některé stěžejní pojmy, nejsou ani četné souvislosti uspokojivě objasněny. Autorka např. zmiňuje souvislosti mezi železnicí a psychologickou ránou: „Vznik železnice podľa neho stojí za transformáciou fyzickej traumy na

psychologickou ranu.“ Pochybuji, že si čtenář bude schopen nezávisle na výkladu, který Hacking ve své knize nabízí, „dovodit“ tuto souvislost.

K tomuto rysu, tj. repetitivnosti na straně jedné a chybějícím výkladům na straně druhé, se váže další problém: autorka neříká, jaké mají Hackingovy úvahy vyústění. Filosofovo motto „making up people“ lze považovat za motto autorčiny práce. Ani v tomto případě se mi nezdá, že autorčin výklad je úplný. Zjevně lze totiž Hackingův obrat interpretovat přinejmenším dvěma způsoby s velmi odlišnými vyzněními. Daný filosof může skutečně mínit (což tak podle všeho je), že klasifikace *vytvářejí* konkrétní bytí, a psychiatr tak tím, že pacienta označí za schizofrenika, konstituuje nového člověka. Poskytuje mu tím novou osobní i společenskou identitu, nové bytí, a Hacking tak označuje své bádání jako „historickou ontologii“ (str. 13 aj.). Může však mínit „jen“ to, že se klasifikací vytváří *subjekt*, což nemusí mít tak dalekosáhlé důsledky pro bytí daného *člověka*. Asi není úplně běžné, aby se člověk v demokratických společnostech ocital v psychiatrickém léčení bezdůvodně. Nejspíše má symptomy, které mu znemožňovaly každodenní život. To, jestli jeho problémy označíme jako mnohočetnou osobnostní poruchu nebo jako poruchu disociativní nebo jako hraniční osobnostní poruchu, jistě není bez důležitosti, ale tento rozdíl nemusí být stěžejní pro bytí *člověka*. Jinými slovy: stane-li se člověk diagnostikovaným schizofrenikem, jistě to zasáhne jeho identitu, ta se ale nemusí nutně řádově měnit. S tím přirozeně souvisí otázka, kterou v pojednání rovněž postrádám: Co je to pro Hackinga onen „člověk“, který se vytváří? Je to osoba ve smyslu „person“, je to třeba já ve smyslu „self“, je to „subjekt“ klasifikace?

Z pojednání vyplývá, že autorka má za to, že Hacking míní první ze dvou naznačených variant: klasifikace vytvářejí člověka. V tomto hodnocení má nejspíše pravdu, ale stálo by za zvážení, že četné pasáže Hackingovy práce *Rewriting the Soul* by bylo možné interpretovat i druhým výše naznačeným směrem. Nakonec sama autorka na několika místech své práce v tomto stěžejním bodě projevuje nejistotu: jestliže je to tak, že pojmy skutečně vytváří člověka, jedná se o krajní idealismus. Autorka však v několika pasážích upozorňuje, že Hacking hovoří o dialektickém vztahu ke skutečnosti, dokonce hovoří o „dialektickém realismu“ (str. 18) a tvrdí, že „druhy individuí pricházejí k bytí jako výsledek interakcí mezi klasifikací a klasifikovaným“.¹ Kdyby byl Hacking zastáncem „dialektického realismu“, bylo by třeba spíše interpretovat jeho „making of people“ jako nadsázku a přiklonit se k tomu, že Hacking „jen“ říká, že klasifikace zásadním způsobem dotyčné subjekty klasifikace zasahuje. Výše vyložené dvě možné interpretace jsou dvě odlišné teze. K tomuto nejasnému statusu obratu „making of people“ se pojí i to, že autorka příliš nerozvádí, co z Hackingovy teze vlastně plyne. Máme přestat vytvářet lidi, nebo je to nevyhnutelné a máme si na to „jen dávat pozor“? Sám Hacking se vyjadřuje nejednoznačně, a autorka tak tyto otázky přirozeně nemusí (a nemá) rozhodovat za něj, měla by však kriticky reflektovat dvojaký status Hackingových tezí a potažmo i jejich vyznění. Vychází-li pak autorka z toho, že podle Hackinga zapříčiňují pojmy vznik „nových lidí“, je to teze natolik nesamozřejmá a radikální, že by měla být podrobena kritice, tím spíše, kdyby s ní autorka chtěla souhlasit. Odhlédneme-li od několika vět v závěru práce, kde autorka konstatuje, že se Hackingovi mnohé nepodařilo ukázat (str. 86 n.), do zevrubnějšího dialogu s filosofem nevstupuje.

Hackingova teorie je mimo jiné postavena na kritice vědy, především toho, co označuje jako vědy o člověku. Podle autorky je dokonce usvědčuje z „nevědeckosti“, protože formulování jejich kategorií bývá nepodložené. S tím nesouhlasím, přinejmenším ne bez další kvalifikace. Věda není nevědecká proto, že se mylí. Omyly i z ní vyplývající hrůzy jako mylná léčení tvoří její součást – bez těchto chyb by žádná věda nebyla. Mám za to, že spíše než usvědčovat vědu z nevědeckosti je vhodnější zastávat realističtější postoj k vědě a vycházet

¹ Zdá se mi, že tato věta nevyjadřuje to, co autorka tvrdí, že vyjadřuje, tedy „dialektický realismus“. Mám za to, že dialektický realismus by znamenal, že *klasifikací* dosud *neklasifikované* skutečnosti vzniká nové bytí. Autorka však hovoří o vztahu mezi klasifikací a klasifikovaným, čímž jsme neopustili půdu pojmového idealismu.

z toho, že omyl není symptomem jejího konce či „nevědeckosti“ (str. 87), ale naopak její existence.

V neposlední řadě si dovoluji zmínit, že navzdory přešlapům vědy a psychiatrů považují za skvělé, že lidé i s velmi závažnými psychiatrickými onemocněními dnes mohou vést „normální“ život, a tudíž nebýt jen podivínem, šilencem atp. Z mého laického pohledu se mi zdá, že díky vývoji ve psychiatrii se lidé byli schopni vymanit z jediné identity „obecního“ blázna, a mohli být lidmi, o jejichž potížích nemusí vědět ani blízké okolí. Netvrdím, že by toto autorka popírala a rozhodně po autorce nechci, aby se mnou souhlasila. V práci mi však chyběl kritický odstup (který byl v závěru pouze naznačen). Jako čtenáře mě to vedlo k tendenci psychiatrii „v duchu“ hájit, jakkoliv je jisté, že schopnost psychiatrie hodně pomoci je dvousečná, neboť tatáž schopnost je vždy svázaná se „schopností“ ublížit.

V této souvislosti chci zmínit poslední: Autorka v některých pasážích hovoří o tom, že vznikají nové *druhy* lidí (např. str. 16 a 84). Takové obraty mi připadají nemístné. Není pochyb o tom, že ať schizofrenik nebo ne, všichni jsme *jeden* druh, liší se identity, typ osobností atd., ale hovořit o nových druzích je radikální. Napadá mě k tomu ještě jedna souvislost: aplikace obratu „making of people“ mi připadá přínosná na některé totalitní společnosti, možná i obecně na konstrukci politických nepřátel. Kwame Anthony Appiah se v tomto smyslu opírá o Hackingovo „making of people“, když hovoří o nacistické kategorii židovství: mnozí Židé ani nevěděli, že jsou Židé, dokud je o tom nezpravili nacisté. Židovství zde má přitom skutečně význam jiného *druhu* člověka.² Lze však s takto silnou metaforou „vytváření druhů“ pracovat v netotalitních podmínkách?

Zhodnocení formální stránky

Po formální stránce je práce velmi dobrá, byť se s četnými chybami setkáváme, především s chybnou interpunkcí a s překlepy v cizojazyčných citacích i ve jménech (častou obětí je Foucault). Citační úzus je dobrý, na četných místech však nejednotný (autorka tu uvádí jen nakladatelství, tu jen místo vydání, tu obojí) a s chybami v údajích (uvedu jen jeden příklad, autorka píše název nakladatelství OIKOYMENH hned třemi způsoby, do správné podoby se „strefí“ jen jednou).

Možné otázky k obhajobě

1. Co znamená obrat „making of people“? Obrat implikuje krajní idealismus či konstruktivismus, autorka jej však řadí k určitým podobám realismu. Je tedy obrat jen „nadsázkou“ pro méně chytlavé tvrzení, „making of subjects“?
2. Vyplynou z Hackingovy teorie normativní závěry ohledně přípustných podob klasifikace?
3. Jsou psychiatrické nemoci (příp. třeba jen některé) nebo zmíněné fenomény jako zneužívání dětí sociálními konstrukty?

Závěr

Práce je podnětná v tom, co říká; a podnětná je i tím, co zamlčuje. V tom, co říká, otevírá skvělé filosofické téma. Autorka dosvědčuje schopnost suverénně rekonstruovat filosofické argumenty a reprodukovat je. Skvěle rovněž zvládla vyzdvihnout z Hackingovy filosofie myslitelskou „genealogii“ jeho díla, a vztáhnout tak stěžejní myšlenky k Lockovi, Foucaultovi i k analytické tradici. V tom všem dosvědčuje schopnost výborně se orientovat ve filosofických argumentech a citlivě s nimi pracovat.

Pojednání je podnětné i tím, co zamlčuje: nevyřčena (či nedořečena) zůstává kritika Hackingovy teorie, což je nezbytná součást filosofické práce. Podnětné je toto vypuštění tím, že čtenář v duchu proti Hackingovi zbrojí, autorka jako by jej však v tomto nasazení

² Kwame Anthony Appiah, *As If. Idealizations and Ideals*, Cambridge (Mass.) 2017, str. 143.

nedoprovázela. Tato chyba svědčí spíše o nedostatku času než o tom, že by se autorka nebyla schopna s teorií kriticky vyrovnat. Svou prací totiž dokazuje zjevné filosofické nadání. Po krácení v některých částech a dopracování v jiných by vznikla skvělá práce. Rovněž chci zdůraznit, že moje četné kritické postřehy svědčí v první řadě o podnětnosti pojednání.

Diplomovou práci jednoznačně doporučuji k obhajobě. Po zvážení kladů i záporů se přikláním k hodnocení velmi dobře.

V Praze 30. 8. 2019

Mgr. Tereza Matějčková, Ph.D.